

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

PODLASKIE W TERENIE

Program wsparcia młodzieży w zdobywaniu wiedzy z zakresu historii lokalnej i wielokulturowości regionu

BAZA GMIN

Gmina Wasilków

Teren Gminy Wasilków leży w regionie Wysoczyzny Białostockiej, w centralno-wschodniej części województwa podlaskiego, na północ od Białegostoku. Przez gminę przebiegają dwie drogi krajowe prowadzące do przejść granicznych: Nr 19 do Kuźnicy Białostockiej (z Białorusią) i Nr 8 do Budziska (z Litwą) oraz linia kolejowa nr 6 Zielonka–Kuźnica Białostocka.

Historia Gminy: Wasilków to jedna z najstarszych miejscowości na Podlasiu i miasto o bogatej historii sięgającej dziejów Jagiellonów. W XVI w. ostęp Wasilków leżał w Puszczy Grodzieńskiej, którą władał Zygmunt Stary, następnie jego żona Bona oraz ostatni z Jagiellonów król Zygmunt August, który 8 grudnia 1566 r. przekazał miastu Wasilków prawa miejskie.

Rok 2016 jest rokiem jubileuszowym, w którym Wasilków obchodzi 450-lecie powstania miasta.

Pierwsze ślady osadnictwa na terenie gminy Wasilków sięgają środkowej epoki kamienia, zwanej mezolitem. Prowadzone w latach 1977-1979 wykopaliska na niewielkiej wydmie w pobliżu Nowodworc doprowadziły do odkrycia śladów obozowiska łowców reniferów oraz dostarczyły dowodów na zasiedlenie tych terenów w epoce brązu, która na ziemiach polskich trwała do około 1800 r. p.n.e. W górnych warstwach piasku archeolodzy odnaleźli fragmenty glinianych naczyń pozostawionych przez ludność kultury trzczeńskiej. Najprawdopodobniej z epoką brązu związana jest sensacja archeologiczna lat dziewięćdziesiątych w Polsce

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

północno-wschodniej czyli zespół kopalń krzemienia odkryty w Puszczy Knyszyńskiej koło Rybnik. Jest on najdalej wysuniętym na północ stanowiskiem archeologicznym tego typu w Polsce. W wyniku przeprowadzonych badań, na terenie gminy zostało odkrytych około pięćdziesiąt stanowisk archeologicznych. Ślady osadnictwa pradziejowego i wczesnohistorycznego odnalezione zostały w sąsiedztwie niemal każdej istniejącej współcześnie miejscowości. Nic natomiast nie wiadomo na temat początków osadnictwa słowiańskiego na wasilkowskiej ziemi.

a przestrzeni wieków tereny Wasilkowa leżały na pograniczu wschodu i zachodu. W XI w. należały one do Rusi Kijowskiej. W roku 1140 tereny Wasilkowa weszły w skład Księstwa Włodzimierskiego, a w XIII wieku w skład Księstwa Włodzimiersko-Halickiego. Pierwsza wzmianka w źródłach pisanych o obszarze, na którym później powstało miasto i starostwo wasilkowskie pochodzi z 1358 r. Wtedy to książęta: mazowiecki Siemowit III Trojdeniec i litewski Kiejstut zawarli ugodę dotyczącą rozgraniczenia Mazowsza i Litwy. Wasilkowskie tereny na wschód od ujścia Sokołdy (dziś rz. Czarna) do rzeki Sprząśli (obecnej rz. Supraśl) zostały w 1340 r. włączone do Litwy przez księcia Giedymina. Jednak wcześniej obszar ten należał do Mazowsza. Pierwsza wzmianka o ostępie Wasilkowo pochodzi z 1524 r. Wtedy to Zygmunt I król Polski i Wielki Książę Litewski nadał swej małżonce Bonie puszcę w północno-wschodniej części Litwy. W tym czasie teren Wasilkowa nie był zamieszkały. Znajdowały się na nim tylko "okoły" czyli ogrodzone miejsca służące do polowań.

Przełomową datą w historii miasta jest dzień 8 grudnia 1566 r., kiedy to król Zygmunt August nadał Wasilkowowi prawa miejskie oraz herb wraz z możliwością pieczętowania nim dokumentów. Mieszczanie od tego czasu mogli sądzić się i rządzić według zasad prawa magdeburskiego, bez ingerencji urzędników gospodarskich. Wasilkowianie otrzymali wówczas prawo do pobierania ceł i myt, a także bardzo dokładnie zostały opisane granice gruntów przydzielonych miastu. Po upływie wolnizny (tzn. czasu bez płacenia podatków) obywatele Wasilkowa zobowiązani byli uiszczać tylko "goły czynsz" i nie musieli wykonywać żadnych dodatkowych prac na rzecz władcy. Przygotowaniem placów domowych i pól uprawnych wyrąbanych w puszczy Grodzieńskiej dla przyszłych Wasilkowian zajmował się z królewskiego polecenia starosta mielnicki i mścibohowski Hrehory Wołłowicz. Miasto zasiedlane było przez ludność pochodzącą z okolic Goniądza, Tykocina i Białegostoku. W dwa dni po nadaniu praw miejskich w dniu 10 grudnia

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

1566 r. król Zygmunt August wydał przywilej pozwalający na utworzenie parafii katolickiej.

W połowie XVII w. Wasilków zamieszkiwało około 500 mieszkańców, a całe starostwo dodatkowo 400 osób. Z tego okresu pojawiają się pierwsze zapisy o przybyłych z Choroszczy Żydach, którzy osiedlili się w Wasilkowie. Przed pierwszym rozbiorem Polski (rok 1772) w Wasilkowie liczącym około 1500 mieszkańców zamieszkiwało około 100 unitów (wyznania greckokatolickiego) i 150 Żydów. Pozostali mieszkańcy (poza nielicznymi innowiercami) byli wyznania rzymskokatolickiego. W mieście oprócz kościoła funkcjonowała unicka drewniana cerkiew posiadająca patronat królewski.

Po III rozbiore Polski Wasilków został włączony do białostockiego departamentu Nowych Prus Wschodnich, a od 1807 r. na mocy traktatu w Tylży do zaboru rosyjskiego. Władze carskie rozpoczęły akcję rusyfikacyjną. Jednym z jej objawów było wydanie w 1839 r. przez cara Mikołaja I dekretu likwidującego kościół unicki. Podobnie jak w innych miastach, tak i w Wasilkowie majątek unicki przekazany został kościołowi prawosławnemu.

Kolejnym bardzo ważnym wydarzeniem był udział mieszkańców Wasilkowa w Powstaniu Styczniowym. Walczyli oni w oddziałach por. Piszczatowskiego. Na skutek carskich represji w 1864 r. doszło do aresztowania oskarżonego o pomoc powstańcom proboszcza wasilkowskiego ks. Ludwika Lebedzińskiego, jak też do zamknięcia kościoła p.w. "Świętej Trójcy" (przy ul. Kościuszki), a następnie do jego rozebrania.

Okolo 1880 r. Wasilków liczył 3880 mieszkańców. W mieście funkcjonowało 12 zakładów włókienniczych, z czego właścicielami dziesięciu byli Żydzi. Największy z tych zakładów A. Wołkowyskiego zatrudniał 97 robotników, natomiast tkalnia I. Barasza - 91 osób. Wszystkie zakłady zatrudniały łącznie około 300 osób.

Tragiczną datą w historii miasta jest dzień 5 maja 1895 r., kiedy to wielki pożar strawił prawie połowę Wasilkowa. Został on wzniecony na strychu w domu przy ul. Dwornej, a powodem był zły stan techniczny komina. W ogniu zginęło 10 osób, w większości dzieci. W końcu XIX wieku w Wasilkowie zamieszkiwało blisko 4 tys. osób, z czego połowa to katolicy, 38% wyznania mojżeszowego oraz 11% prawosławnego.

listopadzie 1918 r. w mieście czynne były tylko dwie fabryki włókiennicze zatrudniające blisko 70 pracowników. II wojna światowa dla Wasilkowian rozpoczęła się w dniu 16 września 1939 r., kiedy to od strony Jurowiec wkroczyły wojska niemieckie. Niespełna tydzień później od wschodu, jako niemiecki

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

sojusznik wkroczył oddział kawalerii sowieckiej Armii Czerwonej. Tak rozpoczęła się sowiecka okupacja, podczas której wywieziono do Kazachstanu kilkadziesiąt wasilkowskich rodzin. Po rozpoczęciu wojny niemiecko-bolszewickiej Niemcy w sierpniu 1941 r. utworzyli w Wasilkowie getto, w którym przebywało około 1250 Żydów. W następnym roku wywieziono ich do Treblinki, gdzie zostali zgładzeni.

W czasie trwania wojny i w pierwszych latach powojennych część mieszkańców należała do Armii Krajowej i WIN-u biorąc czynny udział w walce z okupantami i przedstawicielami tzw. "władzy ludowej". Na skutek działań wojennych przemysł wasilkowski przestał istnieć. Miasto zniszczone zostało w 20%. W fabryce włókienniczej, na bazie której powstał Zakład Przemysłu Wełnianego im. Emilii Plater, wykańczalnia i farbiarnia zostały prawie całkowicie zmiecione z powierzchni ziemi. W 1944 r. robotnicy przystąpili do odbudowy i ponownego uruchomienia zakładu. W okresie powojennym znamieną datą jest dzień 1 lipca 1947 r. kiedy to ksiądz Wacław Rabczyński został mianowany wikariuszem i zarządcą parafii p.w. Przemienienia Pańskiego w Wasilkowie. Podsumowaniem działalności ks. Rabczyńskiego było rozpoczęcie w 1958 r. i zakończenie w 1966 r. budowy kościoła pw. NMP Matki Miłosierdzia przy ulicy Kościuszki. Ksiądz Wacław Rabczyński był niewątpliwie jedną z najwybitniejszych postaci w powojennej historii ziemi wasilkowskiej.

W 1946 r. Wasilków liczył 3948 mieszkańców. Wyznacznikiem zmian zachodzących w latach powojennych był rozwój Zakładu Przemysłu Wełnianego im. Emilii Plater, który w latach swojej świetności zatrudniał około 2500 pracowników. W 1959 r. rozpoczęto budowę szkoły podstawowej przy ulicy Mickiewicza, w której obecnie mieści się Gimnazjum. W roku 1982 rozpoczęto budowę szkoły podstawowej przy ulicy Polnej, którą uroczystie otwarto w dniu 22 maja 1985 r. Po II wojnie światowej Wasilków stał się miastem satelickim Białegostoku, a po odbudowie zalewu na rzece Supraśl ważnym ośrodkiem wypoczynkowym.

W dniu 27 maja 1990 r. odbyły się pierwsze po pięćdziesięcioletniej przerwie wolne i demokratyczne wybory do samorządu lokalnego, które niemalże w całości wygrali przedstawiciele "Komitetu Obywatelskiego".

Źródło: strona internetowa Gminy Wasilków pod adresem: [Strona Główna - Urząd Miejski w Wasilkowie](#), pobrano w dniu 15.12.2021 r.

Film o Gminie Wasilków z cyklu pn. Podlaskie w Terenie do pobrania ze strony internetowej pod adresem: [Facebook](#)

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

Autor zdjęcia: Grzegorz Izbicki

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

Gmina Narewka

Gmina Narewka (gmina wiejska) położona jest w południowo-wschodniej części województwa podlaskiego, w powiecie hajnowskim. Od wschodu graniczy z Białorusią, od południa z gminą Białowieża, od południowego zachodu z gminą Hajnówka, od zachodu z gminą Narew, a od północy z gminą Michałowo. Ogólna powierzchnia gminy wynosi 33948 ha (339,48 km²), co stanowi 20,9% powierzchni powiatu hajnowskiego. W jej skład wchodzi 23 sołectwa (26 wsi). W strukturze powierzchni dominują lasy, stanowiące 59,2%, należące głównie do Nadleśnictwa Browsk, następnie użytki rolne (23,3%), tereny chronione (11,8%), wody (2,0%), drogi i koleje (1,9%) oraz nieużytki (1,4%).

Historia gminy: **Narewka** (biał. *Нараўка*, Naraŭka, wymowa miejscowa: *Narauka*). Wieś została założona w 1639. Leży nad rzeką Narewką i jest siedzibą gminy Narewka. Wieś królewska ekonomii brzeskiej położona była w końcu XVIII wieku w powiecie brzeskolitewskim województwa brzeskolitewskiego.

Od 1 połowy XIX w. do 1875 posiadała prawa miejskie. Według Powszechnego Spisu Ludności z 1921 roku miasteczko zamieszkiwało 1205 osób, wśród których 204 było wyznania rzymskokatolickiego, 242 prawosławnego, 1 ewangelickiego a 758 mojżeszowego.

Jednocześnie 376 mieszkańców zadeklarowało polską przynależność narodową, a 213 białoruską, 611 żydowską a 5 inną. We wsi było 174 budynków mieszkalnych, w tym dwa niezamieszkałe

Według Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku liczba ludności we wsi Narewka to 935 z czego 51,6% mieszkańców stanowią kobiety, a 48,4% ludności to mężczyźni. Miejscowość zamieszkuje 24,1% mieszkańców gminy.

66,0% mieszkańców wsi Narewka jest w wieku produkcyjnym, 18,4% w wieku przedprodukcyjnym, a 15,6% mieszkańców jest w wieku poprodukcyjnym. Na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada we wsi Narewka 51,5 osób w wieku nieprodukcyjnym. Ten wskaźnik obciążenia demograficznego jest więc znacznie mniejszy od wskaźnika dla województwa podlaskiego oraz znacznie mniejszy od wskaźnika obciążenia demograficznego dla całej Polski.

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

Źródła: strona internetowa Gminy Narewka pod adresem: [Narewka - Gmina Narewka](#), oraz Wikipedia pod adresem: [Narewka – Wikipedia, wolna encyklopedia](#), pobrano w dniu 16.12.2021 r.

Film o Gminie Narewka z Cyklu Podlaskie w Terenie jest dostępny pod adresem internetowym: [Facebook](#)

Autor zdjęcia: Grzegorz Izbicki

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

Gmina Rutki

Gmina Rutki położona jest w centralnej części województwa podlaskiego, w powiecie zambrowskim.

Historia gminy: We wczesnym średniowieczu (X-XIII wieku) przez tereny dzisiejszej gminy przebiegał ważny szlak handlowy, łączący Mazowsze z plemionami Bałtyjskimi na północy i księstwami ruskimi na wschodzie. Po wyniszczeniu pierwotnego osadnictwa w wyniku licznych najazdów Jaćwingów, Prusów i Litwinów, ponowna kolonizacja nastąpiła w XV wieku. Na ten okres należy datować lokalizację miejscowości Rutki Kossaki. Nazwa Rutki została przeniesiona przez założycieli wsi Świętosława i Bronisza z Rutkowa, którzy w 1418 roku otrzymali nadanie 20 włók ziemi nad rzeką Kurowstokiem od księcia Janusza I. W Rutkach mieszkali Rutkowscy, drobna szlachta do XVI wieku, potem Rutki zostały wykupione przez Mężeńskich. Kolejnymi właścicielami Rutek stali się Opaccy. Stanisław Opacki był chorążym wiskim. W 1760 roku uzyskał on dla Rutek od Augusta III prawa miejskie magdeburskie. Wówczas to Rutki otrzymały od właściciela, w planie urbanistycznym układ miejski z dużym rynkiem i sześcioma wybiegającymi z niego ulicami. W tym okresie nadano także przywilej jarmarków. Rutki niedługo cieszyły się miejskimi prawami, bo już w 1810 roku je utraciły. Wcześniej, w 1807 roku znalazły się w granicach Księstwa Warszawskiego, a po 1815 roku Królestwa Polskiego. Pod koniec XIX wieku rozpoczęto parcelizację dóbr mężeńskich i następował rozwój Rutek. W okresie II wojny światowej przez tereny gminy przechodziła linia frontu wschodniego. Spacyfikowana została część wsi Rutki – Tartak Stary. Wymordowano większość mieszkańców wsi o narodowości żydowskiej. W latach 60 XX wieku nastąpił największy rozwój miejscowości, powstawały spółki gminne i SKR. Rutki są miejscowością gminną od 1925 roku.

Źródło: strona internetowa Gminy Rutki pod adresem: [Urząd Gminy Rutki \(gminarutki.pl\)](http://urzedgminy.rutki.pl), dane pobrano w dniu 15.12.2021 r.

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

Film o Gminie Rutki z cyklu pn. Podlasie w Terenie do pobrania ze strony internetowej pod adresem: [Facebook](#)

Autor zdjęcia: Grzegorz Izbicki

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

Gmina Supraśl

Gmina miejsko-wiejska w województwie podlaskim, w powiecie białostockim.

Historia gminy: Jedno jest tylko miasto na całym Podlasiu ukryte w środku Puszczy Knyszyńskiej i mające ponad 500-letnią tradycję, która złotymi zgłoskami wpisała się w historię Polski, Białorusi i Litwy. Tym niepowtarzalnym miejscem, jest położony na wielkiej polanie - Supraśl

Mimo że jego „oficjalną” historię rozpoczyna osiedlenie się w 1500 r. zakonników reguły Świętego Bazylego Wielkiego, zabytki archeologiczne z epoki kamienia, brązu i żelaza, przesuwają metrykę osadnictwa na tym terenie o co najmniej 2-3 tysiące lat.

Nieopodal Ośrodka „Puszcza” znaleziono kamienny topór charakterystyczny dla kultury ceramiki sznurowej, a w okolicy klasztoru misternej roboty grot do strzały oraz nóż krzemienny. Ewenementem było odkrycie kilku odlanych z brązu zapinek (fibul), które pochodzą z IV w. n.e. i były wytworem kultury wielbarskiej. Również przy klasztorze odkryto ceramikę datowaną na XIII wiek, a w 1975 r. znaleziono dwa wczesnośredniowieczne topory żelazne (datowane na XI w.). Podobnie na supraskiej grobli usytuowanej w dolinie rzeki (nieopodal końca ul. Nowy Świat) odnaleziono żelazny grot oszczepu z XIII-XIV w. Analogiczne groty przypisywane Jaćwingom, odkryto 10 km od Supraśla w okolicy wsi Sokołdy (Gmina Supraśl). Znaleźiska te dowodzą, że również w średniowieczu teren obecnego Supraśla penetrowany był przez człowieka. Średniowieczne zabytki pochodzące z Supraśla i okolic można zobaczyć w Małym Muzeum Historycznym Puszczy Knyszyńskiej przy Arboretum na Kopnej Górze Koło Supraśla.

Osadnictwo pradziejowe w bezpośrednim sąsiedztwie Supraśla (nieopodal Podsupraśla), potwierdziły wykopaliska przeprowadzone w 2004 r. przy siedlisku Dębownik. Na rozległym tarasie nadzalewowym naukowcy pozyskali ok. 2000 fragmentów ceramiki i kilka tysięcy wytworów krzemiennych, wśród których szczególnie interesujący jest grot strzały (epoka brązu), i zbrojnik kundajski (mezolit). Najstarsze zabytki mogą pochodzić nawet z 9 tysiąclecia przed Chrystusem, a najmłodsze z epoki żelaza.

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

Naczynia ceramiczneWśród ceramiki odkrytej na tym stanowisku natrafiono na fragmenty zdobione ścięciem jodełkowym oraz negatywem sznura. Ornamenty wskazują, że fragmenty naczyń wytworzyła ludność kultury ceramiki sznurowej, a „jodełka” wskazuje na wczesny etap rozwoju tej społeczności. Kultura ceramiki sznurowej była jedną z neolitycznych społeczności. Rozwinęła się pod koniec III tysiąclecia przed naszą erą (między 2450 a 2000 r. p.n.e.). Obejmowała obszary Europy od Finlandii po Szwajcarię oraz od Renu po dorzecze górnego i środkowego Dniepru.

Na długo przed powstaniem kompleksu klasztornego, wysoka skarpa nadrzeczna była dogodnym miejscem do założenia obozowiska. Niemal z każdej strony dostępu do supraskiego ostrowa broniły bory, bagniste łąki, rzeka Supraśl, a także rzeczki Brzozówka i Grabówka (obecnie strumienie). „Warowne” usytuowanie służyło również prowadzeniu eremickiego życia przez schimików – pustelników, którzy odłączali się od wspólnoty zakonnej i samotnie spędzali żywot w zrobionych przez siebie pustelniach. Wedle tradycji i przekazów eremy mnisze znajdowały się na pierwszej wysokiej skarpie w dole rzeki, w okolicach Ośrodka Wypoczynkowego „Puszcza” na tzw. Patelni, będącej współcześnie częścią Supraśla. Jeszcze na początku XIX miejsce to nazywane było mianem „Uroczyska Pustelnia”.

Ze względu na walory przyrodnicze i krajobrazowe Supraśla, autor kroniki klasztoru w z Krajobraz rzeki Supraśl połowy XVIII w., trafnie teren ten nazwał miejscem pięknym, spokojnym i pożytecznym. Mieszkający tu w pradziejach i w okresie nowożytnym ludzie, czuli się zdrowo i bezpiecznie. Tak również jest i obecnie... Supraśl posiada potwierdzony naukowo mikroklimat, zdrowe powietrze nasycone olejkami eterycznymi pochodzącymi z drzew iglastych, a także lecznicze borowiny zlokalizowane pod wsią Sokołda. Nie ma więc dzieła przypadku, że Supraśl przed dziesięć laty zaliczony został do elitarniej grupy polskich uzdrowisk.

Źródło: strona internetowa Gminy Supraśl pod adresem: [SUPRAŚL \(suprasl.pl\)](http://SUPRAŚL (suprasl.pl)), pobrano w dniu 16.12.2021 r.

Film o Gminie Supraśl z cyklu Podlaskie w Terenie jest dostępny na stronie internetowej pod adresem: [Facebook](https://www.facebook.com/)

Podlaskie

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

Autor zdjęcia: Grzegorz Izbicki

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

Gmina Zabłudów

Gmina Zabłudów liczy ponad 9 tysięcy mieszkańców i obejmuje obszar o powierzchni 340 km². Położona jest północno - wschodniej części Polski, w bezpośrednim sąsiedztwie stolicy województwa podlaskiego miasta Białegostoku.

Puszczę Błudowską otrzymał przed 1525 r. z nadania króla Zygmunta Starego Aleksander Chodkiewicz (zm. w 1549 r.). W 1550 istniał już dwór zabłudowski^[5]. Miasto lokowane na surowym korzeniu w 1553 na prawie magdeburskim dzięki staraniom Grzegorza Chodkiewicza i zgodą Zygmunta Augusta z prawem do targu i dwóch jarmarków. Ówczesny dwór Chodkiewiczów w Zabłudowie, położony na południowy wschód od rynku, stał się centrum rozległych dóbr zabłudowskich i siedziba ta, podobnie jak miasto, została w II połowie XVI w. znacznie rozbudowana. W 1563 lub 1567 r. Grzegorz Chodkiewicz ufundował w Zabłudowie kościół rzymskokatolicki i cerkiew prawosławną Zabłudów stał się bardzo wczesnie ważnym ośrodkiem reformacji. W 1567 r. założono tu drukarnię, służącą też ewangelikom, a znany ziemianin Szymon Budny przełożył tu na dialekt zachodnioruski „Usprawiedliwienie grzesznego człowieka przed Bogiem” i „Katechizm”. Po Grzegorzu Chodkiewiczu, hetmanie wielkim litewskim dobra zabłudowskie przeszły na jego synów – najpierw na Andrzeja, podstolego litewskiego, a następnie na Aleksandra, starostę grodzieńskiego i mohylowskiego. Po bezpotomnej śmierci Aleksandra w 1578 r. połowę dóbr przejęła jego siostra Anna, żona wojewody Pawła Paca. Część majątku przejęli wtedy Sapiehowie, a w roku 1580, na mocy testamentu Pawła Sapiehy – przejęli tę część Sanguszkowie.

Około 1600 r. za 30 tys. groszy nabył Zabłudów hetman polny i wojewoda wileński Krzysztof Radziwiłł „Piorun”, po którym przejął te dobra jego syn Krzysztof II Radziwiłł. Ufundował on w Zabłudowie i uposażył zbór kalwiński,

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

który wzniesiono między rynkiem a stawem dworskim (zbór ten istniał do około 1860 r.). Obok zboru wzniesiono plebanię, szpital i szkołę. Po 1622 miasto zostało otoczone wałami obronnymi, o czym wspomina ordynacja Janusza Radziwiłła z 1635. Wkrótce nastąpił rozkwit ruchu reformatorskiego. Zabudowania dworskie znajdowały się po przeciwnej niż miasto stronie rzeki Rudnie i prowadziła do niego grobla. W 1638 wydano Żydom zgodę na budowę w mieście bożnicy. Przed 1655 przy cerkwi Zaśnięcia Matki Bożej powstał monaster pod tym samym wezwaniem, fundacja Janusza i Marii Radziwiłłów.

W 1654 król Jan II Kazimierz zatwierdził prawo magdeburskie dla miasta i nadał mu herb z jednorożcem. 25 grudnia 1659 miasto zostało spalone przez wojska moskiewskie Iwana Chowańskiego, które wymordowały mieszkańców zgromadzonych na mszy w kościele. W latach 1663–1664 rezydencja Radziwiłłów została wyremontowana pod kierunkiem ówczesnego administratora dóbr – Swinarskiego. Stał tu w tym czasie pałac z gankiem i rzeźbionymi balustradami, usytuowany na wzniesieniu górującym nad doliną rzeki. Sąsiedował z nim nowo oparkany sad, ogród i zwierzyniec oraz dziedziniec otoczony stajniami, stodołami i innymi budynkami gospodarczymi, a na rzece, pomiędzy rezydencją a miastem znajdował się duży staw. W 1662 roku w Zabłudowie ukrywali się arianie: Zbigniew Morsztyn, Samuel Mierzyński, Maciej Przypkowski. Odbył się tu ich ostatni synod, a tutejszy ich zbór przetrwał do 1860.

Okolo 1748 r. Radziwiłłowie wzniesli w Zabłudowie obszerny, murowany pałac kryty dachówką, z krużgankami i oficyną oraz szereg innych budynków. Ogrody otrzymały ozdobny, barokowy wystrój. Przebudowano też staw przy rezydencji i wykopano obok niego drugi. Biegły przy nich po groblach z mostami dwie drogi z miasta. W sadzie wykopano też dwie sadzawki. Prowadzono także prace nad restauracją zboru i kościoła, który jednak ostatecznie rozebrano w 1800 r. i zastąpiono nowym. Układ miasta uległ w XVIII w. regulacji i barokowej rozbudowie.

d 1795 w zaborze pruskim, od pokoju w Tylży w 1807 w zaborze rosyjskim. Kolejnym właścicielem Zabłudowa został Dominik Hieronim Radziwiłł, ożeniony w 1807 r. z Izabellą Mniszchówną, której posag zabezpieczono na dobrach zabłudowskich. Rozwód małżonków w 1808 r. stał się przyczyną wieloletniego procesu majątkowego, w rezultacie, którego Izabella, z drugiego małżeństwa hr. Demblińska, zamiast sum i należnych procentów nabyła w 1819 Zabłudów wraz z

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

należącymi do niego ziemiami. W 1824 monaster zabłudowski, nieczynny od trzech lat wskutek zniszczenia w pożarze, został formalnie zamknięty. Z powodu udziału Demblińskich w Powstaniu Listopadowym Zabłudów został im w 1831 roku skonfiskowany przez Rosjan. W 1856 r. zakupił dobra zabłudowskie Aleksander Kruzensztern. W XIX w. nastąpiło gwałtowne zwiększenie ilości ludności żydowskiej w mieście, która pod koniec wieku stanowiła 60% mieszkańców. W II połowie XIX w. miasto stało się ośrodkiem przemysłowym, a dawna barokowa rezydencja książąt Radziwiłłów została przekomponowana w duchu krajobrazowym. Barokowy pałac Radziwiłłów rozebrano pozostawiając jedynie oficynę (lub jej część), pełniącą początkowo funkcję dworu. Później wzniesiono bardziej na południe nowy dwór. Prace nad wzbogaceniem parku kontynuował na początku XX w. syn Aleksandra Kruzenszterna. Po jego bezpotomnej śmierci odziedziczyła dobra jego siostrzenica Zofia z Rudigerów Manteuffel-Szoegé, która pozostawała ich właścicielką do 1944 r. W dniu 15 sierpnia 1915 dwór ten spalony został przez uciekające wojska rosyjskie.

Od 1918 Zabłudów znajdował się w niepodległej Polsce, w 1939–1941 pod okupacją sowiecką, a następnie niemiecką (1941–1944). 24 czerwca 1941 spalono m.in. najcenniejszy zabytek Zabłudowa – wielką drewnianą synagogę z XVII wieku. Charakterystyczne dla niej były bańce w formie pojedynczych domków, w narożach piętrowe, kryte gontem. W styczniu 1942 Niemcy utworzyli getto dla ludności żydowskiej zlokalizowane na terenie garbarni Braci Białostockich. Podczas likwidacji getta 2 listopada 1942 ok. 1400 Żydów zostało wywiezionych do obozu przejściowego w Białymstoku, a stamtąd do obozu zagłady w Treblince. Podczas wojny miasto zniszczono w 50%. W 1944 miasto zostało zajęte przez Armię Czerwoną.

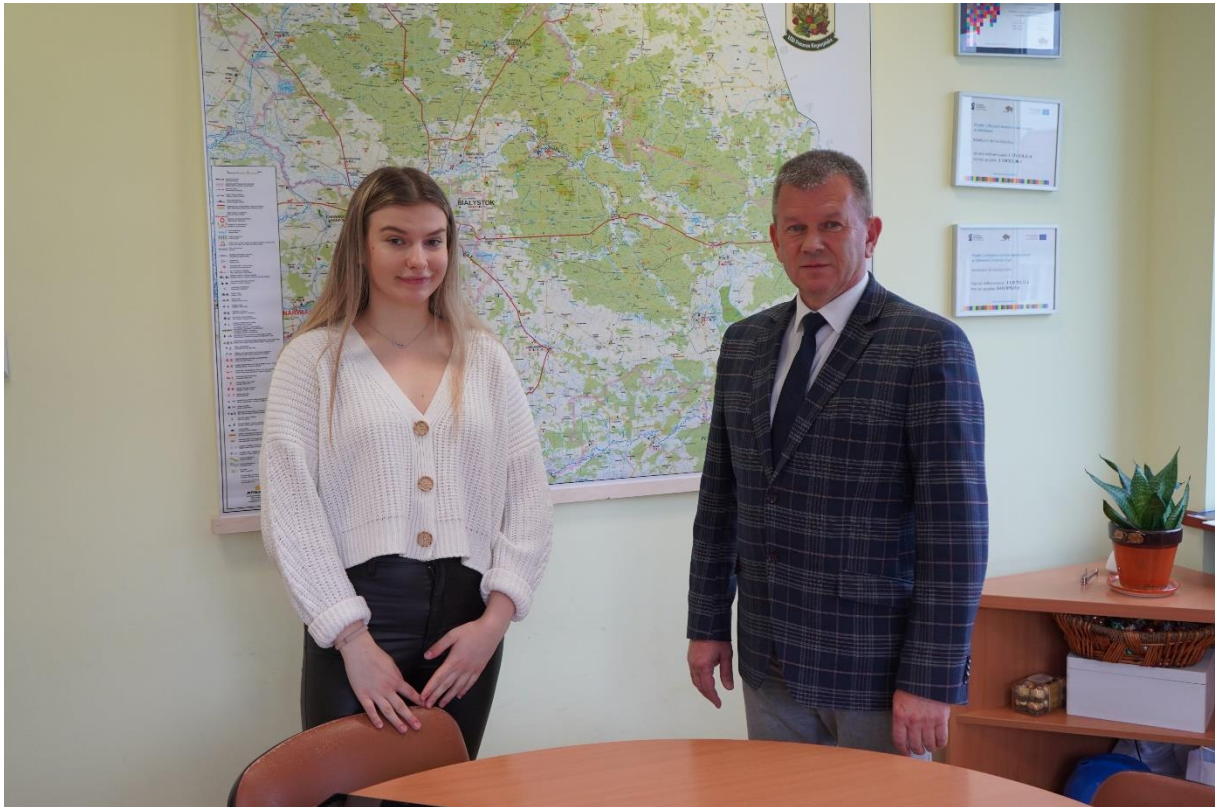
Źródła: strona internetowa Gminy Zabłudów pod adresem: [Strona Główna - Gmina Zabłudów \(wrotapodlasia.pl\)](http://Strona_Główna_-_Gmina_Zabłudów_(wrotapodlasia.pl)) oraz Wikipedia pod adresem: [Zabłudów – Wikipedia, wolna encyklopedia](http://Zabłudów_-_Wikipedia,_wolna_encyklopedia), pobrano w dniu 16.12.2021 r.

Film o Gminie Zabłudów z cyklu Podlaskie w Terenie jest dostępny na stronie internetowej pod adresem: [Facebook](https://www.facebook.com/)

Podlaskie

zadanie współfinansowane ze środków Województwa Podlaskiego

Autor zdjęcia: Grzegorz Izbicki

Koordynator: Przemysław Wnorowski

Moderatorzy wywiadów: Dominika Łapińska, Mateusz Feszler, Przemysław Wnorowski

Nagranie i montaż filmów: Grzegorz Izbicki

Autor publikacji: dr Eliza Szadkowska

Fundacja Centrum Inicjatyw na Rzecz Społeczeństwa

ul. Elektryczna 8, 15-080 Białystok

www.fundacja.fcis.pl, e-mail: fundacja.fcis@gmail.com

FUNDACJA CENTRUM INICJATYW NA RZECZ SPOŁECZEŃSTWA